

СУЧАСНІ ТЕОРІЇ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ РЕГІОНАЛЬНИХ СИСТЕМ

MODERN THEORIES OF DEVELOPMENT MANAGEMENT OF REGIONAL SYSTEMS

У статті теоретично узагальнено змістовне наповнення сучасних теорій управління регіональним розвитком. На основі аналізу, узагальнення й систематизації наукових джерел висвітлено забезпечення процвітання держави шляхом вибору оптимальної моделі регіонального розвитку, постійного виявлення адекватних інструментів та успішного їх використання.

Зазначено, що від ефективного функціонування регіонів залежить розвиток економіки країни загалом. Автором наголошено, що в Україні поки що не вдалося сформувати цілеспрямовану систему механізмів реалізації державної регіональної політики. Вказано, що жодна з сучасних концепцій чи теорій регіонального розвитку не зосереджується винятково на проблемах взаємовідносин між регіоном і країною.

Виявлено, що імпульсом для розвитку нових теорій регіонального економічного розвитку стали дослідження в рамках нової економічної географії, які створили набір простих недосконалих моделей. Охарактеризовано тенденції теорій регіонального розвитку, серед яких збільшення кількості реалізму та динамічних підходів над статичними.

Зазначено, що широку популярність отримали такі теорії як нова економічна географія, нові моделі економічного зростання, теорія агломерацій, центральних місць і випадкового росту. Порівняно теорію кумулятивного росту та теорію агломерації. Проаналізовано теорію М. Фуджита, П. Кругмана та модель «асиметричного шоку» Х. Сібєрта.

Детально охарактеризовано класифікацію сучасних регіональних теорій (за В. Чужиковим), що включає теорії «Конкуренція європейських міст», «Регіональна конкуренція», «Циклічна чутливість регіонів», «Новий регіоналізм», «Регіональне планування», «Локальне партнерство», «Регіональний світ», «Стратегії просторового планування». Зазначено, що вітчизняні вчені зосереджують увагу на її застосуванні для формування механізмів активізації регіонального розвитку, а також стимулювання розвитку депресивних регіонів.

Ключові слова: регіон, управління, розвиток, теорія, дослідження, парадигма.
The article theoretically summarizes the

content of modern theories of regional development management. On the basis of the analysis, generalization and systematization of scientific sources the maintenance of prosperity of the state through a choice of optimum model of regional development, constant revealing of adequate tools and their successful use is covered.

It is noted that the development of the country's economy as a whole depends on the effective functioning of the regions. The author estimates that in Ukraine today it has not been possible to form a purposeful system of mechanisms for implementing the state regional policy. It is noted that none of the modern concepts or theories of regional development focuses exclusively on the problems of relations between the region and the country.

It is found that the impetus for the development of new theories of regional economic development were studies in the new economic geography. The tendencies of regional theories are characterized. Among them are the increase of quantity of realism and dynamic approaches over static ones.

It is noted that such theories as new economic geography, new models of economic growth, the theory of agglomerations, central places and random growth have gained wide popularity. The theories of cumulative growth and the theory of agglomeration are compared. The theory of M. Fujit, P. Krugman and the model of "asymmetric shock" of Siebert are analyzed.

The classification of modern regional theories (according to V. Chuzhikov) is described in detail, including such theories as "Competition of European cities", "Regional competition", "Cyclical sensitivity of regions", "New regionalism", "Regional planning", "Local partnership", "Regional world", "Spatial planning strategies". It is noted that native scientists focus on its application to the formation of mechanisms for intensifying regional development, as well as stimulating the development of depressed regions.

Key words: region, management, development, theory, research, paradigm.

УДК 353:332.1

DOI <https://doi.org/10.32843/pma2663-5240-2020.18.3>

Масляк Т.Р.

аспірантка кафедри управління та бізнес-адміністрування
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

Постановка проблеми в загальному вигляді. Особливості розвитку соціально-економічних систем повинні аналізуватися за допомогою теорій управління розвитком регіональних систем і використання їх фундаментальних положень у практиці координування відтворювальними процесами. Сучасні економічні процеси досить складні за рахунок

наявності різнопланових конфліктних інтересів. Відображення зазначених інтересів у стратегічних цілях розвитку регіональних систем мають бути фундаментом стабільного, соціально спрямованого розвитку регіону.

Зміни підходів до управління розвитком регіональних систем відбулися у зв'язку з ухваленням національної концепції сталого

регіонального розвитку і актуалізацією екологічних і соціальних пріоритетів в управлінні. Зростаючий пріоритет євроінтеграції збільшив дослідницький інтерес до системи взаємодії «держава-регіон», до цілей і норм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ключові проблеми модернізації регіонального розвитку детально проаналізовано в роботах Т.М. Безверхнюк [1], В.Є. Реутова, Н.З. Головченко [2], І.С. Кондіус [3], П.Р. Кругман [4], І.О. Ліщинського [5], І.Ю. Підоричева [7], І.З. Савчин [8], О.П. Челак [9], М.Ю. Мироненко [10], В.І. Чужикова [11], D. Acemoglu, S.H. Jonson [12], T. Jeppesen [13], H. Siebert [14].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на те, що питання економічного розвитку і зростання регіонів є досить популярним предметом для аналізу й наукових диспутів, територіальний аспект у децентралізаційному спрямуванні вивчається не досить. Стало зрозумілим, що реформування має суттєві фінансові й інституціональні обмеження, тому виявлення нових суперечностей потребує подальшого дослідження в руслі сучасних теорій.

Мета статті – проаналізувати сучасні теорії управління розвитком регіональних систем.

Виклад основного матеріалу. Для забезпечення процвітання кожна держава має віднайти власну, ефективну саме для неї модель регіонального розвитку, постійно визначати адекватні інструменти та успішно їх використовувати. Теорії регіонального розвитку складають основу для таких пошуків, адже вони відображають не лише уявлення науковців про явища і процеси в регіонах, а й закономірності їх функціонування і розвитку. Це надає можливість розробляти на практиці конструктивні та обґрунтовані управлінські рішення, які враховують як досвід минулого, так і сприяють якісному моделюванню майбутнього регіонального розвитку.

Регіон – це складна економічна система. Від ефективного функціонування регіонів залежить розвиток економіки країни загалом. Активна діяльність держави щодо регулювання регіонального розвитку останніми роками дозволила зменшити темпи поглиблення диспропорцій економічного й соціального розвитку між регіонами, досягти позитивних тенденцій зростання виробництва, активізації інвестиційних процесів у регіонах. Водночас в Україні ще не вдалося сформулювати цілеспрямовану систему механізмів реалізації державної регіональної політики [10].

Регіональний розвиток в Україні вимагає застосування значного обсягу важелів державного регулювання. Це зумовлено низкою причин:

неможливістю вирішення всіх питань у рамках договірних відносин між органами влади, органами місцевого самоврядування та громадським сектором; необхідністю посиленого державного впливу на окремі явища суспільного життя у регіональному вимірі; неоднорідністю соціально-економічного та гуманітарного розвитку окремих частин країни, внаслідок чого регіони мають різноспрямовані інтереси та виникає необхідність застосування механізмів, які б втілювали і реалізовували державний інтерес.

В значній кількості публікацій, присвячених проблемам регіонального розвитку, наголошено на необхідності вироблення сучасних підходів до стратегічного управління розвитком регіону. Не викликає сумніву переконання щодо необхідності сталого регіонального розвитку. Регіони стоять перед вибором актуальної концепції розвитку: або залишатися на позиції сировинної орієнтації, або шукати ключові точки зростання, що дозволяють на певному етапі, використовуючи наявні ресурси, вийти на новий рівень розвитку.

Жодна з сучасних концепцій чи теорій регіонального розвитку не зосереджується винятково на проблемах взаємовідносин між регіоном і країною. Ця проблема досліджена не досить або є одним із пересічних елементів теорій. Найбільшу увагу на цю проблематику звертають у групі концепцій екзогенного регіонального розвитку [8].

Регіональний розвиток за своєю суттю – це економічна концепція, яка враховує взаємний вплив економічної діяльності та інтеграції ринків на територіально-географічні об'єкти. Розвиток теорії і методології регіональних досліджень лежить у площині поглиблення предмету досліджень шляхом переосмислення нових процесів і явищ, що потребує ґрунтовного вивчення закономірностей, принципів, факторів, інструментів регіонального розвитку.

У процесі розробки регіональної політики велике значення має аналіз чинних тенденцій і закономірностей розвитку окремих регіонів, вимірювання та оцінка рівнів використання їхніх соціально-економічних потенціалів, оцінка ефективності функціонування матеріального та нематеріального виробництва, виявлення специфіки та масштабів індивідуального споживання. Такий аналіз також може бути інформаційною основою для перерозподілу сукупного суспільного продукту та національного прибутку.

Раціональне розміщення виробництва у регіональному аспекті в межах теорії простої регіональної економіки, що пов'язано із розвитком інфраструктури, висвітлювалося у працях німецьких учених Й. фон Тюнена, В. Лаунхардта, М. Вебера, В. Кристаллера та

інших науковців. Так, Й. фон Тюнен на прикладі виявлення закономірностей розміщення сільськогосподарського виробництва на основі використання критерію мінімізації транспортних витрат вважав, що оптимальна схема розміщення сільськогосподарського виробництва – це система концентричних кіл (поясів) різного діаметру навколо центрального міста, які поділяють зони розміщення різних видів сільськогосподарської діяльності. Інтенсивність же господарювання знижується з подальшим віддаленням від міста.

Імпульсом для розвитку нових теорій регіонального економічного розвитку стали дослідження в рамках нової економічної географії, які створили набір простих, хоча не досить переконливих моделей недосконалої конкуренції, нових теорій торгівлі та росту. Багато з цих моделей ввібрали в себе положення неокласичної школи та теорії кумулятивного розвитку, доповнюючи їх деякими ідеями індустріальної школи.

Розвиток економічної думки призвів до відгалуження теоретичного напрямку вивчення проблематики функціонування регіональних аспектів. На початку теоретичного осмислення регіональних процесів особливості просторового розвитку розглядалися крізь призму розміщення галузей промисловості.

Протягом останніх десятиліть дослідники намагаються додати реалістичності теоретичним моделям для отримання можливості їх імплементації під час розроблення політичних стратегій. Чи не центральним дискусійним питанням є те, чи може зростати регіон переважно за рахунок комбінації ендегенних чинників, таких як промислова спеціалізація, розвиток інфраструктури, центральне розміщення, вплив чинників виробництва, ефекти агломерації та інших. Одним із найважливіших кроків у цьому напрямі був акцент на ефекті масштабу виробництва, який разом із нелінійними транспорт-

ними витратами був включений у (кількісну) модель міжрегіонального зростання, яка отримала назву «нова економічна географія».

Значну популярність отримали теорії, засновані на зростаючому ефекті від масштабу в умовах недосконалої конкуренції, такі як нова економічна географія, нові моделі економічного зростання, теорія агломерацій, центральних місць і випадкового росту. В своїх дослідженнях до просторових факторів росту автори відносять різні види ефектів від масштабу, транспортні витрати, мобільність факторів виробництва, агломерацію, просторові або багаточисленні ефекти взаємовпливу економічних факторів.

На відміну від теорії кумулятивного росту, в якій акцентується увага на факторі спадання та постійній віддачі від масштабу в теорії агломерації П. Кругмана, П. Ромера і Р. Фіані, основу складає фактор зростаючої віддачі від масштабу. Згідно теорії агломерацій П. Кругмана [5] і П. Ромера [7] основним фактором росту є накопичення виробничої діяльності в окремих регіонах, які дають вигравш підприємствам завдяки збільшенню своїх розмірів.

Автори стверджують, що початковий нерівномірний розподіл виробництва при переході до рівноваги призводить до створення агломерацій. Виникнення агломерацій вони приписують випадковому фактору і пов'язують його з ефектом зростаючої віддачі від масштабу. Причиною нерівномірного розвитку регіонів виступає агломерація виробничої діяльності територій [3, с. 13–14].

Інкорпоратизм розуміється на сучасному етапі як спосіб організації суспільного життя на місцевому рівні, при якому стійкість соціально-економічного становища регіональних утворень формується шляхом трансформації відносин власності на територію. Трансформація інкорпоративних відносин повинна ґрунтуватися на встановленні спіль-

Таблиця 1

Тенденції теорій регіонального зростання / розвитку [5]

Тенденції	Теорія регіонального зростання	Теорія регіонального розвитку
Більше реалізму	– Детермінанти ендегенного зростання. – Роль комплексної нелінійної та інтерактивної просторової поведінки у моделях зростання. – Врахування умов недосконалої ринку. – Зростання як довготерміновий аспект конкурентоспроможності. – Технологічний прогрес як ендегенний чинник зростання.	– Причини успіху та провалу кластерів малих і середніх підприємств, «локальних регіонів». – Нематеріальні ресурси як джерела регіональної конкурентоспроможності. – Активна роль у створенні знань.
Примат динамічних підходів над статичними	– Еволюційні траєкторії нелінійних взаємозалежностей комплексних систем	– Динамічні ефекти агломерації

Класифікація сучасних регіональних теорій (за В. Чужиковим) [9]

Назва	Автор	Основна ідея
Конкуренція європейських міст	К. Джексон-Батлер, Л. Висент	Диверсифікація соціально-економічного розвитку провідних європейських міст призводить до виникнення суперактивних центрів.
Регіональна конкуренція	М. Харб, С. Харди, Л. Албрехтс	В умовах глобалізації світового господарства загрожує конкуренція між окремими країнами та регіонами за залучення інвестицій, грантів, створення нових робочих місць.
Циклічна сенситивність регіонів	Я. Гордон	Відбувається скорочення до 10-15 років ділових циклів у регіонах, зростає нерівномірність у їхньому розвитку; слабкодиверсифіковані регіони та їхнє господарство здебільшого залежать від коливань світової кон'юнктури.
Новий регіоналізм	М. Кітінг	Фундаментальна теорія, яка передбачає відхід від політики нівелювання регіонального розвитку до підтримки слабкорозвинутих регіонів; обґрунтовується створення нової моделі «Європа регіонів».
Регіональне планування	У. Ванноп	Внутрішнє та зовнішнє регулювання розвитку регіонів є необхідним для усунення екстремальних ситуацій.
Локальне партнерство	М. Гедес	Між активними та депресивними регіонами мають бути встановлені партнерські відносини, які передбачають зменшення суперечностей між ними.
Регіональний світ	М. Сторпер	У XXI ст. регіони все частіше виступатимуть як самостійні одиниці в міжнародних відносинах.
Стратегії просторового планування	В. Солет, А. Фалуазі	З метою уникнення формування екстремальних регіонів слід розробити адекватний механізм та інструментарій підтримки відсталих регіонів.

ного володіння власністю, на самоврядуванні, на договірних засадах між різними рівнями влади, на відродженні духовності та культури в місцевому співтоваристві.

Трансформація інкорпоративної власності передбачає, що володіння нею – спільне й рівне, а управління – професійне, на основі конкурсного, контрактного найму компетентних керуючих. Однак це не отримало практичного застосування, що є перешкодою для освоєння нового підходу в господарюванні на місцевому рівні. Важливість звернення до інкорпоративного підходу зумовлюється його цінністю в інноваційному розвитку територій, оскільки він спрямований на формування нових відносин у суспільстві, які стають інституціональним базисом інкорпоративного методу господарювання.

Теорія М. Фуджита та П. Кругмана [2] є модифікацією оригінальної моделі Й. фон Тюнена, в якій акцентується увага на існуванні центрального міста. В ній передбачається мобільність праці, з чого виникає ендогенність як промисловості, так і розміщення аграрного сектору. З одного боку промислове виробництво концентрується в містах під впливом взаємозв'язків, викликаних самою

концентрацією, з іншого – концентрація економічної активності в місті створює найвищий пік потенціалу ринку, де встановлюється місцезнаходження промислового виробництва. Аграрне виробництво розподіляється навколо такого центру, при цьому земельна рента значно зменшується з подальшим віддаленням від центру до периферії. На думку авторів, така рівновага з одним центром є стійкою тільки за умови невеликої кількості населення [4].

У моделі «асиметричного шоку» Х. Сіберт [14, р. 155], а пізніше і симетричного шоку в моделі «локальної максимізації» Т. Джемсен [13, р. 109] стверджують, що ендогенний шок спровокує екзогенний, який вплине на всі галузі суспільного життя ЄС. Запропонований підхід можна використовувати для оцінки рівня регіонального сходження, використовуючи ефективні механізми та інструменти вирівнювання аж до визначення сутності регіональної політики. Такий підхід є досить вживаним у системі соціально-економічного прогнозування Європейського Союзу, проте маловживаним у країнах колишнього СРСР.

Вітчизняні вчені І.Ю. Підоричева, В.І. Дубницький, О.Б. Ватченко, Л.І. Федулов,

які досліджували цей напрям, зосереджують увагу на її застосуванні до формування механізмів активізації регіонального розвитку, а також стимулювання розвитку депресивних регіонів. Особливо заслуговує уваги думка науковиці І.Ю. Підоричевої про те, що максимальний ефект у розвитку регіонів в Україні дозволить отримати не єдина концепція «полюсів зростання», а раціональне поєднання різних сучасних теорій регіонального економічного зростання і розвитку з інноваційною домінантою, а саме концепцій національної і регіональної інноваційних систем, теорії регіональних кластерів, які ґрунтуються на базових положеннях теорії інновацій [7, с. 94].

Теоретичні концепції регіонального розвитку продовжують розвиватися. В Україні після отримання нею незалежності розпочинаються активні дослідження проблем регіонального розвитку, які пов'язані з фундаментальними роботами Т.М. Безверхнюк [1], М.Н. Долішнього, С.П. Дорогунцова, В.А. Поповкина [2], Д.М. Стеченко, В.І. Чужикова [11] та інших вчених. Це сприяло формуванню різних наукових підходів на розуміння суті регіонального розвитку.

Серед новітніх наукових робіт, які досліджують широкий спектр факторів місцевого та регіонального розвитку і належать до інституційної економіки, варто згадати праці Д. Родріка, Д. Аджемоглу і С. Джонсона, які підкреслюють важливість впливу на економічний розвиток в умовах глобалізації політики урядів, політичних та правових інститутів. Основний фокус у дослідженнях вони зосереджують на економічних наслідках виникнення та тривалого існування неефективних інститутів, які стримують потенціал зростання.

У загальному вигляді гальмування розвитку полягає в тому, що політичні інститути здійснюють розподіл політичної влади; групи з наявною політичною владою (еліти) використовують політику для перерозподілу ресурсів від суспільства на свою користь. Вони наділені преференціями за межами інституцій, які мають визначати економічну політику, обмеження та їх вартість для суспільства. Запропонований методологічний підхід вимагає прогнозування наслідків цих преференцій в економічних моделях зростання і розвитку [12].

Існування різних підходів до дослідження регіонального розвитку доводить, що вони є результатом соціально-економічного розвитку суспільства. Кожна теорія формується в певних регіональних умовах, а її розвиток зумовлений певними регіональними процесами. Таким чином, теорії мають значний вплив на соціальні та економічні умови розвитку

суспільства певної місцевості в чітко визначений період часу.

Висновки. Отже, теорії управління розвитком регіональних систем неминуче враховують просторово-регіональний фактор. Аналіз еволюційного становлення теорій регіонального зростання передбачає просторовий критерій, який дає змогу збільшити можливості використання зв'язків для формування стратегії регіонального розвитку. Стрімкий початок процесу формування національних парадигм регіонального розвитку пов'язаний із дослідженнями науковців і напрацюванням правової бази, функціонуванням відповідних інституцій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Безверхнюк Т.М. Ресурсне забезпечення регіонального управління: теоретико методологічні засоби: монографія. Одеса : НАДУ, 2009. 320 с.
2. Генезис теоретичних поглядів на регіон та регіональний розвиток / В.Є. Реутов, Н.З. Головченко. Економіка та держава, 2010. № 3. С. 17–22.
3. Еволюція моделей модернізації традиційної теорії розміщення виробництва. Економічний форум, 2017. № 2. С. 106–111.
4. Кругман П.Р. Пространство. Последний рубеж. Пространственная экономика, 2005. № 3. С. 121–126.
5. Ліщинський І.О. Сучасна теорія регіонального зростання та розвитку. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент, 2018. № 34. С. 58–64.
6. Людський розвиток в Україні. Модернізація соціальної політики: регіональний аспект (колективна монографія). Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. Київ, 2015. 356 с.
7. Підоричева І.Ю. Теорії регіонального зростання та розвитку з інноваційною домінантою. Вісник економічної науки України, 2014. № 1. С. 87–94.
8. Савчин І.З. Концепції та теорії регіонального розвитку в контексті взаємовідносин «регіон-країна». Український журнал прикладної економіки, 2016. № 4. С. 101–108.
9. Теоретичні аспекти дослідження регіонального розвитку. Політикус, 2016. Вип. 2. С. 34–37.
10. Теоретичні основи управління розвитком регіону. М.Ю. Мироненко. Державне управління та місцеве самоврядування, 2011. Вип. 1(8).
11. Чужиков В.І. Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія : монографія. Київ : КНЕУ, 2008. 272 с.
12. Acemoglu D., Jonson S.H. De Facto Political Power and Institutional Persistence. American Economic Review, 2006. № 96(2). P. 325–330.
13. Jeppesen T., Environmental Regulation in a Federal System. Cheltenham : Edward Elgar, 2002. 214 p.
14. Siebert H. The World Economy. Second edition. London-New York : Routledge, 2002. 315 p.